

HOOFSTUK 2

Kognisie, metafoor en versmelting

Die deurlopende temas wat in *Agaat* voorkom, kan aanvanklik gesien word as gewone motiewe. Wanneer daar egter dieper na hierdie motiewe gekyk word, word die kompleksiteit van die motiewe duidelik. Die motiewe kan nie bloot as gewone motiewe beskou en geanaliseer word nie. Hierdie motiewe vorm komplekse metaforiese dieptestrukture in die roman. Die komplekse metaforiese dieptestrukture dra die betekenis van die roman.

Die vraag ontstaan dan hoe hierdie metaforiese betekenisstrukture tot stand kom en watter betekenis dit wil oordra. Die metafore word eksplisiet in die roman gegee en deurlopend ontgin deur die variasie en uitbreiding daarvan. Die variasie en uitbreiding van die metafore beklemtoon die betekenis wat elke metaforiese struktuur wil oordra.

Daar moet egter 'n geskikte teoretiese raamwerk gevind word om die komplekse metaforiese dieptestrukture van die roman te bespreek. Die teorie aangaande die tradisionele motief en metafoor is nie voldoende om hierdie komplekse metaforiese dieptestrukture te bespreek nie. Die kognitiewe poëtika, wat sy oorsprong in die kognitiewe linguistiek het, bied 'n geskikte teoretiese raamwerk vir die analise van die dieptestrukture in die roman. Onder kognitiewe poëtika val die versmeltingsteorie, 'n teorie wat voldoende blyk om die metaforiese strukture van die roman te kan analiseer. Die versmeltingsteorie gaan uit van die veronderstelling dat elke versmelting elemente en belangrike verhoudings van twee of meer domeine kombineer om 'n nuwe denkrumte met nuwe betekenis daar te stel wat op die leser inwerk selfs in onbewustelike prosesse. Hierdie nuwe denkrumte is afkomstig van die twee oorspronklike ruimtes wat versmelt het. Dit is duidelik dat die metafore in die roman deur hierdie proses gevorm, uitgebrei en verstaan kan word.

Voordat die proses van versmelting bespreek kan word, moet die basiese begrippe wat in die proses gebruik word, aandag geniet. Versmelting is afkomstig uit die kognitiewe poëtika, wat sy oorsprong in die kognitiewe linguistiek het. Kognitiewe poëtika maak gebruik van die

konseptuele metafoorteorie. In die konseptuele metafoorteorie val die klem op die konvensionele metafoor, wat bestaan uit twee konseptuele domeine. Die versmeltingsteorie, aan die ander kant, verklaar dat 'n versmelting uit twee of meer insetdomeine bestaan. Hierdie insetdomeine versmelt om 'n nuwe denkruiimte met nuwe betekenis te skep.

In hierdie hoofstuk sal die basiese teorie van die studie uiteengesit word. Soos reeds genoem, kan verskeie belangrike motiewe in die roman waargeneem word en die teorie rakende motiewe in 'n verhaal sal bespreek word. Aangesien daar groter metaforiese konstruksies deur die motiewe geskep word, moet 'n geskikte benadering gevind word om hierdie problematiese motiewe te bespreek. Die kognitiewe linguistiek, met kognitiewe poëtika as uitbreiding daarvan, is 'n geskikte raamwerk om dié metaforiese konstruksies van die roman te bespreek. Die basiese tradisionele teorie agter metafore sal ook bespreek word. As deel van kognitiewe poëtika sal domeine, konseptuele metafoor, moontlike wêrelde en denkruimtes ook aandag geniet. Laastens sal geïllustreer word na die teorie rakende versmelting.

2.1 Motief

Wanneer motiewe ter sprake kom, is dit belangrik om daarop te let dat daar verskillende soorte motiewe is en ook verskillende gebruike vir die term “motief”. Om verwarring te voorkom, gaan daar kortliks 'n ordening van die ontstaan van motiewe gegee word.

Tradisionele motiewe is dié wat in die wêreldliteratuur en in die kultuurgeskiedenis geïllustreer geraak het. Dit wil sê die saak en 'n vaste betekenis is onlosmaaklik gekoppel en word altyd so gebruik, byvoorbeeld 'n rooi roos is 'n teken van liefde (Du Plooy, 1986:356, 357). Sekere tradisionele motiewe word gesien as universeel omdat dit sekere patrone representeer wat deel is van alle menslike ondervindings. Die seisoenale siklusse word byvoorbeeld oral gebruik om die algemene siklus van die lewe en die voortgang van individuele menslike lewe voor te stel. Lentetyd en oggend word universeel gesien as simbole vir jeug, terwyl winter en nag gesien word as universele simbole vir ouderdom en die dood. Die meeste kulture onderskei ook tussen

die positiewe waarde van lig en hitte en die negatiewe waarde van donkerte en koue (Blue, 2001).

Blue (2001) meen verder dat sekere motiewe by spesifieke tradisies hoort. Die beelding wat geassosieer word met die kruisiging en opstanding van Jesus Christus behoort aan die kuns en letterkunde van die Westerse wêreld en na 2000 jaar van ryk ikonografiese tradisie is dit alombekend, selfs aan mense wat nie Christene is nie. Die konsep “die verlore ideaal”, die situasie van algehele perfeksie, byvoorbeeld in die Tuin van Eden of die Goue Era, is heel waarskynlik universeel, maar die spesifieke betekenis wat met hierdie idee geassosieer word, verskil van kultuur tot kultuur. Die beeld van die appel, geassosieer met die Tuin van Eden, bevat byvoorbeeld sterk konnotasies dat wanneer Sneeuwitjie die giftige appel aangebied word, elke mens die appel verstaan as 'n simbool van dodelike verleiding of van onskuld wat verlore gaan. Die storie van Sneeuwitjie skakel dus met dié van Eva en die implikasies word uitgebrei om die idee in te sluit dat Sneeuwitjie haar jeugdige onskuld moet agterlaat en in 'n ander toestand moet inbeweeg. Dieselfde het gebeur, toe Adam en Eva uit die tuin verban is: hulle het hul onskuld agtergelaat om die barre werklikheid in te gaan.

Benewens die Bybelse weergawe, is daar ook die Egiptiese mite van Isis en Osiris, en die Griekse mite van Dionysus en die verwante Griekse mite van Orpheus. Ander weergawes van die tema word in ander kulture gevind.

'n Motief, volgens Du Plooy (1992:326), is 'n element wat herhaaldelik in literêre werke voorkom en tradisioneel het so 'n element telkens dieselfde betekenis, byvoorbeeld die rooi roos wat in verband met die liefde staan. Dit kan 'n bepaalde soort insident, 'n kunsgreep of 'n formule wees. Die saak en die betekenis van die verhaal word in die motief saamgevat. Wolfgang Kayser het veral met die tradisionele siening van motiewe gewerk. Volgens Kayser (Du Plooy, 1992:326) is die kerneienskap van die motief die feit dat dit herhaaldelik voorkom óf in dieselfde werk óf in verskillende werke; die motief is 'n herhalende, tipiese en daarom ook menslik betekenisvolle tekselement.

Kayser (1971:59-60) se omskrywing van die term “motief” sluit aan by die navorsing wat oor sprokies gedoen is. Die motief word gesien as 'n isoleerbare verhaaleenheid wat in verskillende werke kan voorkom, maar steeds dieselfde betekenis dra: “*Das Motiv ist eine sich wiederholende, typische und das heisst also menschliche bedeutungsvolle Situation.*” Wanneer 'n motief gebruik word om slegs spanning op te bou terwyl die handeling in 'n bepaalde rigting ontwikkel, noem Kayser dit 'n blinde motief. Volgens Du Plooy (1986:62) onderskei Kayser ook verder tussen sekere motiewe wat by sekere literêre werke pas: die soek en vind van 'n bepaalde persoon deur die aanpas van 'n bepaalde skoen is 'n tipiese sprokiemotief. Moord op 'n familielid, die terugkeer van iemand wat as dood beskou is en bloedskanie is weer motiewe kenmerkend van die *Schicksalsdrama*.

Kayser verduidelik ook dat wanneer 'n bepaalde verhaalelement in 'n bepaalde werk herhaal word, dit in daardie spesifieke roman 'n besondere betekenis verkry. Só 'n motief word 'n Leitmotiv genoem (Kayser, 1971:71-72). Die Leitmotiv het dus sy bepaalde betekenis slegs in 'n bepaalde teks en wanneer hierdie saak in 'n ander teks gebruik word, gaan dit nie dieselfde betekenis hê nie. 'n Leitmotiv is dus nie 'n egte motief nie omdat dit nie in ander werke dieselfde betekenis dra nie en deur herhaling en beklemtoning slegs in 'n bepaalde werk as Leitmotiv funksioneer (Du Plooy, 1992:326).

Die totale verbale inhoud van die literêre werk word deur die tema, die samevattende idee waaraan die werk uitdrukking gee, tot 'n eenheid verbind. Onderdele van die werk bevat egter ook die tema – die ontwikkeling van die tema impliseer dat die tema uitgebrei word sodat daar tematiese onderdele onderskei kan word. In die literêre werk kan daar twee temas gelyktydig ontwikkel en albei kan bydra tot dieselfde ‘idee’. So bestaan daar in 'n roman dikwels meer as een verhaallyn. Dit is egter belangrik om te weet dat verskillende gebruike van die term “motief” voorkom (Du Plooy, 1986:105, 106).

Wanneer 'n motief herhaaldelik in 'n bepaalde werk voorkom en 'n bepalende en organiserende invloed in daardie literêre werk word, word so 'n motief die draer van die tema. Daar moet dus duidelik onderskei word tussen die motief en die tema. Du Plooy (1986:62) verklaar die motief

as die konkrete tekselement, en die tema is die abstrakte betekenis daarvan. In 'n teks oor 'n driehoeksituasie kan die sentrale motief byvoorbeeld “man tussen twee vroue” wees, terwyl die tema as “die liefde” beskou kan word. Tema verwys na 'n semantiese kategorie wat bepalend is vir die teks in sy totaliteit en wat gevolglik 'n abstraksie is. Die betekenis, in 'n bepaalde teks, van die onderwerp waaroor die teks handel en van die motiewe wat herhaaldelik in die teks voorkom, maak deel uit van die uitbeelding van die tema (Du Plooy, 1992:326). Die motief is 'n konkrete tekselement en die tema die abstrakte betekenis van die teks as geheel.

Verder sê Du Plooy (1992:326) dat die gebruik van motiewe die konnotatiewe digtheid van 'n werk verhoog, want dit gaan eintlik om die betekenis van die motief. Die belangrikste eienskap van die motief is die *Über-sich-Hinaus-weisen*, en in die roman en die drama het dit gewoonlik met die gebeure te make.

Du Plooy (1992:326) verduidelik dat in die formalistiese en strukturalistiese tradisie die term “motief” op 'n heel ander wyse gebruik word. Die Russiese Formaliste definieer 'n motief as die kleinste ondeelbare element van die tematiese stof. Die totale verbale inhoud van 'n literêre werk word deur die tema, die samevattende idee waaraan die werk uitdrukking gee, tot 'n eenheid verbind. Onderdele van die werk bevat egter ook tematiese inhoud wat as onderdele saam die totale tematiese grondslag opbou. Die ontwikkeling van die tema impliseer dat die tema uitgebrei word sodat daar tematiese onderdele onderskei kan word. Tomaševskji (Lemon & Reis, 1965:67) beskryf die ontwikkeling in 'n literêre werk as “a process of diversification unified by a single theme”.

Die analise van motiewe het te make met die verhalende aspek van die werk, en die motief is die kleinste verhalende eenheid, soos 'n foneem die kleinste eenheid in 'n fonologiese analise sal wees (Du Plooy, 1992:327).

Die wedersydse verbondenheid van motiewe vorm die tematiese verbindings in 'n literêre werk. Tomaševskji onderskei in 'n verhalende teks tussen die *fabula* – die versameling motiewe waaruit die teks bestaan as 'n gerekonstrueerde, abstrakte versameling waarin die motiewe in

logiese en kousale verband en in chronologiese volgorde voorkom – en *sjuzet* – 'n versameling van dieselfde motiewe maar georden in 'n bepaalde artistieke patroon, dit wil sê met inbegrip van die samehang en veral die volgorde waarin die motiewe in die teks voorkom. Vir Tomaševskji bestaan die *fabula* en *sjuzet* dus uit dieselfde versameling motiewe waaruit die teks bestaan, maar verskillend georden (Du Plooy, 1992:327).

Verder sê Du Plooy (1992:327) dat Tomaševskji tussen vrye en gebonde motiewe onderskei. Die *fabula* bestaan uit gebonde motiewe, omdat hulle nie weggelaat kan word sonder om die samehang en die verstaanbaarheid van die vertelling en die verband tussen gebeurtenisse prys te gee nie. Vrye motiewe kan na willekeur ingevoeg of weggelaat word met die oog op die artistieke kwaliteit van die *sjuzet*, omdat hulle nie die gang of verloop van die verhaal bepalend beïnvloed nie. Daar is ook inleidende motiewe wat van so 'n aard is dat hulle noodwendig deur ander motiewe aangevul moet word. Die stel van 'n taak impliseer dat verdere inligting daarvoor gegee sal word. Vrye en gebonde motiewe word onderskei op grond van hulle funksie in die *fabula*, maar op grond van hulle funksie in die *sjuzet* kan motiewe staties of dinamies wees. As 'n verhaal beskou word as die oorgang van een situasie na 'n ander, dit wil sê as die verhaal beskryf word in terme van verandering, bring dinamiese motiewe telkens 'n verandering teweeg, terwyl statiese motiewe geen verandering teweegbring nie.

Tomaševskji se omskrywing van motiewe is egter nie sonder probleme nie, veral as daar na sy voorbeelde van vrye en gebonde en statiese of dinamiese motiewe gekyk word. Hy stel nêrens eksplisiet wat die sintaktiese aard van die motief is nie. Sy onderskeiding tussen motiewe en ander tekselemente is vaag. *Fabula* en *sjuzet* is ook later gedefinieer in terme van tekselemente en nie slegs in terme van motiewe nie. Dan is die *fabula* die abstrakte gerekonstrueerde versameling van die tekselemente in hulle kousale en logiese verband en in chronologiese volgorde, en *sjuzet* die konkrete versameling tekselemente met inbegrip van die samehang en veral die volgorde waarin die motiewe in die konkrete teks voorkom.

Doležel (Du Plooy, 1992:327) gee 'n meer eksakte definisie van motief. As aanvaar word dat 'n verhaal uit vier analiseerbare “blokke”, naamlik verhaal, karakters, ruimte en interpretasie,

bestaan, is Doležel se analisemodel uitsluitend en spesifiek op die blok van die verhaal gerig, sodat motief 'n spesifiek verhalende tekselement is.

Vir Blok (Du Plooy, 1986:118) is die motief nie die kleinste ondeelbare narratiewe eenheid nie, maar die betekenisdraende en samebindende faktor wat kleiner narratiewe elemente wat bymekaar hoort, bymekaar bring as een gesamentlike onderdeel van die totale betekenis van die teks. Motief het dus vir hom te make met die eenheid van betekenis, dit wil sê die semantiese verband tussen elemente.

'n Gemeenskaplike kenmerk van al die verskillende gedefinieerde begrippe is dat 'n motief poliseem van aard is. Die tradisionele motief (soos deur Kayser omskryf) kan in 'n bepaalde teks meer as een funksie hê en selfs meer as een betekenis. Doležel se motiewe staan in 'n poliseme verhouding tot die motifeme deurdat een motief na meer as een motifeem kan verwys, bv. drie verhaalkarakters kan as vyf aktante in die onderliggende dieptestruktuur van 'n verhaal funksioneer (Du Plooy, 1992:328).

In *Agaat* word groter metaforiese konstruksies geskep deur motiewe en kodes verhaalmatig uit te bou en te ontwikkel. Sulke uitgebreide metafore kan beskou word as betekenisvelde wat ideologies, histories, psigologies en individueel gelade is. Hierdie betekenisvelde wat juis verhaalmatig tot stand kom, word verder in die roman vervleg, vergroot, teenoormekaar gestel en ondermyn. Die ondermyning kompliseer die betekenis van die verhaal dus deur metaforiese uitbreiding en die ontginning van 'n komplekse metaforiese struktuur.

Om hierdie komplekse metaforiese struktuur van die roman te ontleed moet 'n geskikte teoretiese raamwerk gevind word. Die kognitiewe poëtika kan so 'n raamwerk gee. Die kognitiewe poëtika is nog 'n relatief nuwe navorsingsveld en sy terme is nog besig om te ontwikkel. Kognitiewe poëtika is afkomstig van die kognitiewe linguistiek.

2.2 Kognitiewe Linguistiek

Vir die verstaan van die term “kognitiewe linguistiek” is dit belangrik om 'n kort geskiedenis van die ontstaan en ontwikkeling van kognitiewe linguistiek te gee. Vir hierdie oorsig word inligting uit die bron “About Cognitive Linguistics: Historical Background” van S. Kemmer (2007) gebruik:

Kognitiewe linguistiek ontwikkel in die 1970's uit die werk van 'n groep navorsers wat belanggestel het in die verhouding tussen taal en die menslike verstand. Die navorsers het nie die destydse tendens gevolg om linguistiese patrone te verklaar deur middel van strukturele eienskappe van patrone, wat aan taal verbonde was en in taal gevind kon word, nie. Daar is gepoog om die verhouding tussen taalstruktuur en dinge buite taal te bepaal, dinge soos kognitiewe beginsels en meganismes wat nie spesifiek aan taal verbonde was nie, insluitend beginsels van menslike kategorisering, pragmatiese en interaksionele beginsels, en funksionele beginsels oor die algemeen, soos ikonisiteit en ekonomie.

Die belangrikste linguïste wat kognitiewe linguistiek ontwikkel het, was Wallace Chafe, Charles Fillmore, George Lakoff, Ronald Langacker en Leonard Talmy. Een van die belangrikste aannames wat deur al die navorsers gedeel is, is dat betekenis baie belangrik vir taal is en dus as 'n primêre fokus vir 'n studie kan dien. Linguistiese strukture gee uitdrukking aan betekenis; daarom is die karterings tussen betekenis en vorm 'n primêre onderwerp vir linguistiese analise. Linguistiese vorme, wat semantiese strukture moet uitdruk, is besonder nou verbonde aan hierdie semantiese strukture.

Die uitgangspunte van kognitiewe linguistiek is in teenstelling met dié van die linguïste wat Chomsky aangehang het. Hulle het betekenis beskou as bloot verklarend en as 'n randgebied van die studie van taal. Die sentrale objek van belang in taal was sintaksis. Die strukture van taal was, volgens die Chomskiaanse linguïste, nie gedrewe deur betekenis nie, maar eerder deur beginsels wat onafhanklik van betekenis staan.

Daar teenoor is Lakoff, as kognitiewe linguïst, veral bekend vir sy werk oor metafoor en metonimie (sien veral Lakoff, 1987) en het Langacker se idees ontwikkel tot 'n duidelike teorie bekend as “Space Grammar” en later “Cognitive Grammar”.

Terselfdertyd het Giles Fauconnier 'n teorie “Mental Spaces” ontwikkel. Hy is veral beïnvloed deur Oswald Ducrot. Dié teorie het later bygedra tot die ontwikkeling van die teorie, “Conceptual Blending”, van Mark Turner, wat ook gebruik maak van Langacker se “Cognitive Grammar” en Lakoff se teorie aangaande metafoor.

Deur die tagtigerjare het die werk van veral Lakoff en Langacker aanhangers gekry. Gedurende hierdie dekade het navorsers in Pole, België, Duitsland en Japan begin om linguïstiese probleme uit 'n kognitiewe standpunt te benader. In 1987 is Lakoff se belangrike boek, *Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*, en Langacker se *Foundations of Cognitive Grammar Vol. I* gepubliseer.

Gedurende die negentigerjare is Kognitiewe Linguïstiek wyd erken as 'n belangrike veld van spesialisasie binne die Linguïstiek. Die werk van Lakoff, Langacker en Talmy het die grondslag hiervoor gevorm. Kognitiewe Linguïstiek het egter ook aangesluit by ander teorieë, byvoorbeeld “Construction Grammar”. Verskillende lande soos Korea, Hongarye en Thailand, het navorsing op hierdie gebied begin doen. Hierdie navorsing is in die tydskrif *Cognitive Linguistics* gepubliseer.

Kognitiewe linguïstiek sien taal as deel van die algemene kognitiewe aktiwiteite van elke mens. Belangrike onderwerpe vir kognitiewe linguïstiek sluit in die strukturele kenmerke van natuurlike taalkategorisering (soos die vorm van prototipes, sistematiese polisemie, kognitiewe modelle, denkbeelde en metafoor), die funksionele beginsels van linguïstiese organisasie (soos ikonisiteit en natuurlikheid), die konseptuele interaksie tussen sintaksis en semantiek, die ervarings- en pragmatiese agtergrond van taalgebruik en laastens die verhouding tussen taal en denke, insluitend vrae oor relativisme en konseptuele universalie.

Die term “kognitief” word in die linguistiek gebruik om te verwys na die opvatting dat aspekte van menslike ervaring en kognisie ingrypend deur die struktuur en funksionering van taal weerspieël word. Volgens Spruyt (1999:31) definieer Langacker (1987, 1988) kognitiewe linguistiek deur een van die sentrale beginsels van die kognitiewe grammatika, naamlik dat betekenis gereduseer moet word tot konseptualisasie, wat onder andere impliseer dat die semantiese struktuur van 'n taal ons bewussyn van 'n fisiese, sosiale en taalkundige wêreld weerspieël. Langacker (1988:4) sê dat, alhoewel sekere aspekte van taal diskreet en algebraïes mag wees, 'n taal oor die algemeen eerder vergelyk kan word met 'n biologiese organisme. 'n Semantiese struktuur is dus 'n konseptuele struktuur wat rekening hou met die feit dat taal in 'n mensgerigte wêreld funksioneer, sodat 'n mens sal verwag om tekens hiervan te vind in die taalsisteem wat hy bestudeer.

Spruyt (1999:32) maak gebruik van Klopper (1997) se beknopte beskrywing van die mens se vermoë om te kan konseptualiseer: Wanneer een of meer van ons sintuie deur 'n bron of verskillende bronne buite die liggaam gestimuleer word, word die gevolglike visuele, ouditiewe en somatosensoriese impulse langs sinaptiese roetes na die serebrale korteks herlei. In hierdie omgewing is die neurons in bepaalde sensoriese kaarte georganiseer wat aan mekaar en ook met ander areas van die brein verbind is. Hier word impulse van individuele sintuie af geïntegreer tot koherente intersensoriese gewaarwordings wat gebergde geheue waarteen inkomende sensasies gemeet word, aktiveer ten einde te bepaal of 'n mens met bekende of onbekende inligting te make het. Ons neem dus nie net die huidige stand van sake waar nie – ons onthou dit ook deur inkomende impulse met herinneringe van vorige ervarings te vergelyk. Gebeure en dinge wat ons as verwant waarneem, deel dieselfde konfigurasie van geaktiveerde en geïnhibeerde sinaptiese roetes vir die berg en opspoor van konsepte. Sodra neuronale impulse geaktiveer en gekonseptualiseer word, vorm dit konsepte in die menslike bewussyn. Hierdie menslike konsepte word verbind met die teorie van beeldskemas wat in die Kognitiewe Retoriek ontwikkel is om die simboliese aard van menslike denke te verreken.

Grammatika en grammatikagebruik, taal en gedagtes, sowel as hulle kombinasies in meer spesifieke navorsingsareas, kan op twee maniere benader word: as simboliese strukture en sisteme, of as kognitiewe prosesse en dié prosesse se mentale representasies. Die eerste benadering behels die gebruik van semiotiek, wat 'n menigte subdissiplines van die linguistiek insluit, onder andere grammatika en stilistiek. Die ander benadering is gebaseer op die kognitiewe en ook sosiale wetenskappe (Steen, 2007:10).

Verder meen Steen (2007:10, 11) dat kognitiewe linguistiek gebaseer is op 'n semiotiese benadering om taal te bestudeer. Volgens kognitiewe linguistiek is die grammatikale beskrywings van taal nie net 'n aanspraak op die simboliese struktuur van taal as 'n tekensisteem nie, maar dat die beskrywings ook psigologiese geldigheid het. Die struktuur van grammatika, soos beskryf deur kognitiewe linguistiek, word dus verstandelik in die brein van elke individuele taalgebruiker gerepresenteer. Met ander woorde, 'n belangrike standpunt van kognitiewe linguistiek is dat dit ook beskrywings gee van kognitiewe produkte van taalprosessering in die vorm van stabiele mentale representasies van lexico-grammatikale konstruksies en die gebruik daarvan in taal.

2.3 Kognitiewe Poëtika

Kognitiewe poëtika is 'n uitbreiding van kognitiewe linguistiek. Freeman (2006:403) verklaar dat kognitiewe poëtika 'n brug tussen literêre studies en linguistiek verskaf, aangesien kognitiewe poëtika die kognitiewe prosesse bestudeer wat literêre gedrag en poëtiese struktuur beperk en vorm. Kognitiewe poëtika verskaf 'n teoretiese kognitiewe basis vir literêre intuïsie. Terselfdertyd, deur die verklaring van ikoniese funksies wat literatuur skep om die werklikheid weer te gee, dra kognitiewe poëtika by tot die verstaan van die omvattende brein.

Kognitiewe poëtika het oor die afgelope twintig jaar deur verskillende studies heen ontwikkel. Reuven Tsur (1983) was die eerste navorser om die term te gebruik om sy teoretiese en metodologiese benadering tot poësie te beskryf. Hy het die term ontwikkel deur van studies uit verskillende velde soos die psigologie, neuro-anatomie en literêre kritiek te leen. 'n Ander helfte

van kognitiewe poëtika het bykans 'n dekade later ontwikkel toe Tabakowska (1993) Langacker se studies in kognitiewe grammatika aangewend het. Intussen het Lakoff en Johnson (1980) se werk oor konseptuele metafore gelei tot Lakoff en Turner (1989) se *More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*, waar daar meer gefokus is op metafoorteorie. Hierdie afdeling oor metafoorteorie het later verder uitgebrei in verdere studies deur Fauconnier en Turner (1994, 2002) in konseptuele integrasieteorie, oftewel versmelting (Freeman, 2006:405).

Linguistiese teorie het nog altyd te make met kategorisering. Kategorisering is die mens se manier om dinge te ken, 'n manier om die variasies in die wêreld in hanteerbare deeltjies in te deel. Poëtiese taal en poëtiese beelde (wat van kategorisering gebruik maak) was nog altyd die primêre fokus van literêre studie. Kognitiewe linguistiek en die teorie oor prototipiese semantiek het die bestaande studies oor poësie uitgedaag. Die verskillende maniere waarop verbale beelde en semantiek van poëtikale tekste ontleed kan word, is aangemoedig. Dit was die rede vir die ontstaan van kognitiewe poëtika (Belekhova, 1999).

Verder erken Belekhova (1999), na aanleiding van Freeman (1997:4), kognitiewe poëtika as 'n teorie van die letterkunde; die teorie is gebed in die taal van literêre tekste en in die kognitiewe linguistiese strategieë wat die lesers toepas om 'n teks te verstaan. Kognitiewe poëtika is ook gebaseer op die teorie van E. Rosch en die teorie van konseptuele metafoor en metonimie (Rosch, 1977; Lakoff en Johnson, 1980).

Die teorie van konseptuele metafoor van Lakoff, Johnson en Turner wys hoe basiese konseptuele metafore die leser in staat stel om abstrakte idees te verstaan deur eie omvattende ondervindings toe te pas. Kognitiewe poëtika bevat ook 'n teorie oor analogiese kartering wat toon hoe die analogieë gevorm word deur verskillende vaardighede van ooreenkomste, verhoudings en strukturele sisteme raak te sien (hier was veral die navorsing van M. Freeman belangrik) (Belekhova, 1999).

Soos reeds genoem, word kognitiewe poëtika deur Tsur (1992) verklaar as navorsing oor hoe kognitiewe prosesse literêre gedrag en poëtiese struktuur vorm en beperk. Ellen Spolsky

definieer kognitiewe poëtika onder die volgende veronderstellings: Eerstens beperk die beliggaming van die verstand-brein wat 'n mens kan doen. Tweedens probeer die mens se werk, insluitend kuns, om die grense van dit wat beheer, kennis van geneem en verstaan kan word, te verskuif en derdens moet enige studie oor kognitiewe sake in 'n spesifieke kunswerk histories vasgevang word. Dus sluit kognitiewe poëtika nie alleen interpretasies van 'n leser se perspektief in nie, maar ook kreatiwiteit en die kultuur-historiese kennis van die skrywer (Freeman, 2006:405, 406).

Freeman (2006:406) meen verder dat kognitiewe poëtika die teks en die menslike verstand ondersoek. Deur dit te doen word bygedra dit by tot die ontwikkeling van 'n ware teorie oor letterkunde en 'n teorie oor die mens se verstand.

Tsur (1992:1) verklaar dat die inhoud van poëtika die besondere konstantheid is wat in literêre tekste voorkom en wat die spesifieke effekte in poëtika skep. Dit is die menslike vermoë om poëtiese strukture te produseer en hul effek te verstaan. 'n Mens kan dit ook poëtiese vaardigheid noem.

Kognitiewe poëtika is die interdisiplinêre benadering van die studie van die letterkunde. Die term “poëtika” word nie hier gebruik soos in die poëtika van 'n skrywer nie, maar verwys na 'n manier van literêre analise, interpretasie en verklaring. Dit gebruik die gereedskap wat deur die kognitiewe wetenskap daargestel is. Die term “kognitiewe wetenskap” dek verskillende dissiplines waardeur mense inligting prosesseer, byvoorbeeld kognitiewe psigologie, psigolinguistiek, kunsmatige intelligensie en sekere afdelings van die linguistiek en die filosofie van die wetenskap. Hierdie dissiplines ondersoek die psigologiese prosesse wat betrokke is by die verwerf, organiseer en toepas van kennis. Kognitiewe poëtika poog om vas te stel hoe poëtiese taal en vorm tot stand kom deur menslike prosessering van inligting (Tsur, 1992:1). Daar word ook gekyk na hoe die kritikus of interpreteerder se besluite gevorm word deur menslike prosessering van inligting.

Een van die belangrikste hipoteses van die kognitiewe poëtika is dat poësie, om estetiese redes, kognitiewe (insluitend linguistiese) prosesse wat aanvanklik in nie-estetiese prosesse gebruik is, “misbruik” en “uitbuit”. Die lees van poësie behels die modifikasie (en soms die deformatsie) van kognitiewe prosesse, en die aanpassing vir 'n doel waarvoor dit aanvanklik nie geskep is nie. Die kognitiewe weergawe van poëtiese prosesse kan dus op drie maniere beskryf word, naamlik die normale kognitiewe prosesse, 'n soort modifikasie of onderbreking van hierdie prosesse en die herorganisasie van die kognitiewe prosesse na aanleiding van die verskillende beginsels. Hierdie saak kan in semiotiese terme verduidelik word. Elke teken bestaan uit 'n *signifiant* en 'n *signifié*. Die mens beweeg gewoonlik so vinnig moontlik van die *signifiant* na die *signifié* om vinnig inligting te bekom. Volgens sekere semiotiese konsepsies van poësie vereis 'n poëtiese teks dat die leser langer op die *signifiant* fokus as byvoorbeeld in 'n nie-poëtiese teks. Reekse foneme is die *signifiants* van semantiese klusters (betekenis) in verbale tekens wat ons woorde noem (Tsur, 1992:4, 5).

Kognitiewe poëtika is gemoeid met kreatiwiteit en oorspronklikheid wat in poëtiese taalgebruik manifesteer. Die kreatiewe aanwend van taal kom na vore in die ingewikkeldheid en kompleksiteit van die poëtiese taal en daarom is die eerste saak waarmee die kognitiewe poëtika gemoeid is, die volgende: Watter unieke kognitiewe prosesse vereis die komplekse aanwend van taal? Ten spyte van die feit dat poëtiese taal kompleks is, is dit prinsipiële verklaarbaar. Tweedens: Wat is die algemene beperkings wat die verklaarbaarheid van poëtiese taal verseker? (Tsur, 2008.)

Kognitiewe poëtika het basies te make met die lees van letterkunde. “Kognitief” verwys na die mentale prosesse wat die leser tydens die leesproses volg en “poëtika” verwys na die samestelling van letterkunde. 'n Belangrike aspek van kognitiewe poëtika is konteks. As 'n teks gelees word, word verskeie vrae gestel, onder andere: ‘Wat is die doel met die teks?’ en ‘Wat beteken dit vir die leser?’ ens. Die betekenis wat 'n leser aan 'n teks heg, hang af van die spesifieke konteks waarbinne die leser hom/haar bevind. 'n Gedig kan byvoorbeeld twee verskillende betekenisse op byvoorbeeld 'n begrafnis as in 'n letterkundeklas hê. Daar is soveel verskillende betekenisse as wat daar verskillende kontekste is waarbinne 'n teks gelees word. Die

betekenisstatus, verbonde aan die lees van 'n teks, hang ook af van die konteks en sekere veronderstellings wat onderliggend is aan die vraag wat 'n leser hom afvra (Stockwell, 2002:1, 3).

Die sleutel tot die verstaan van sake van literêre waarde en betekenis lê in die vermoë om 'n helder beeld van die teks en sy konteks, omstandighede, kennis en geloof te hê. Kognitiewe poëtika verskaf 'n metode om dit te kan doen. Dit bevat 'n linguistiese dimensie wat beteken dat ons 'n gedetailleerde en presiese tekstuele analise van die styl en die literêre samestelling van die teks kan maak. Kognitiewe poëtika stel die ondersoeker in staat om verskillende tipes kennis en geloof op 'n sistematiese manier te beskryf (Stockwell, 2002:4).

Daar is binne die kognitiewe poëtika ook verskillende benaderings wat volgens Stockwell (2002:9) verskillende aspekte van 'n teks ondersoek of beklemtoon. Aan die een kant word die klem geplaas op die stilistiese en retoriese patrone en aan die ander kant op die grammatikale representasies van die konseptuele strukture (hetsy grammatikaal of logies).

Volgens Tsur (1992:19, 26) is 'n belangrike funksie van kognitiewe poëtika dat dit die sogenaamd hopelose gaping tussen menslike waardes en die stilistiese en poëtiese beramings wat voorheen as onbelangrik beskou is, oorbrug. Kognitiewe poëtika aanvaar dat die teks die leser esteties belangrike strukture van esteties neutrale materiaal gee. Die teks bevat strukture van esteties neutrale materiaal, gewoonlik daar geplaas deur die outeur, wat die leser self moet herken en aktiveer. Die materiaal bly neutraal totdat dit deur die leser geaktiveer word. Dan eers kan dit hul estetiese doel vervul. Hierdie strukture dra by tot die estetiese waarde van 'n literêre teks. Sonder hierdie strukture bevat die teks nie estetiese waarde nie en word dit as 'n nie-estetiese teks beskou. Deur die herkenning en aktivering van die strukture rangskik die leser kognitiewe gereedskap wat andersins net vir die organisering van perseptuele gehele in 'n nie-estetiese omgewing gebruik is.

2.4 Algemene Metafoorteorie

'n Metaforiese, dit wil sê, 'n nie-letterlike, uitdrukking word deur Gräbe (1986:13) gedefinieer as 'n uitdrukking wat gewoonlik herkenbaar is weens 'n semantiese teenstrydigheid tussen saamgegroepeerde leksikale items of woorde in 'n sinsnede of 'n sin.

In meer resente linguistiese en filosofiese opvattinge word metaforiese taalgebruik egter dikwels beskou as 'n eienskap van alle taalgebruik – die “gewone” eerder as die afwyking – en tegelyk 'n instrument vir die dekonstruksie van “waarhede” as middel tot die vrye spel van 'n oneindige disseminansie van betekenis. 'n Studie van die metafoor sou dus binne resente post-strukturalistiese denke streng genome alle gesproke en geskrewe tekste moes betrek en dit sou die brandpunt kon vorm van teorieë oor betekenistoekenning en die (on)moontlikheid van interpretasie. Alhoewel metaforiese of nie-letterlike taalgebruik dus nie beperk is tot die literêre teks nie, maar kommunikatief funksioneer in enige taalteks, regverdig die voorkoms en funksie daarvan in literêre tekste wel 'n selfstandige studie. Daar is naamlik 'n belangrike verskil tussen ingeburgerde of geleksikaliseerde uitdrukkings in standaardtaalgebruik aan die een kant en nuwe of oorspronklike metaforiese konstruksies in poësietekste aan die ander kant. Dit is 'n verskil wat veral uitdrukking vind in (1) die hoë graad van tekstuele invulling of inhoudspesifikasie van metafories gekwalifiseerde woorde en konstruksies en (2) die manier waarop sintagmatiese en paradigmatiese relasies mekaar wedersyds determineer in 'n poësietekst (Gräbe, 1992:288). Gräbe praat wel oor poësietekste, maar die teorie kan op metaforiese taalgebruik in alle tekste van toepassing gemaak word. Gräbe werk ook duidelik binne 'n semiotiese raamwerk.

Die dekodering van die metaforiese inligting in 'n poësietekst stel hoë eise aan die leser en verplig hom/haar om die analise van lokale en globale interaksieprosesse in ag te neem. Dit beteken dat die relevante intratekstuele relasies in 'n poësietekst noukeurig geanaliseer moet word, maar ook dat die relevansie van intertekstuele en die (metaforiese) tekstualisering van die subjek in 'n oneindige spel van betekenis noodwendig implisiet of eksplisiet in metaforiese analise belig sal word (Gräbe, 1992:288).

Ten einde die lokale en globale interaksieprosesse in metaforiese taalgebruik te identifiseer gebruik Gräbe (1986:13-21) op die eerste vlak twee voorbeeldsinne:

(1) The chairman *ploughed* through the discussion.

(2) Man is a wolf.

In die eerste voorbeeldsin (1) is dit dan duidelik dat daar semantiese inkongruensie tussen 'n letterlike ploegaksie soos dié van 'n trekker op 'n land enersyds en die aksie wat die voorsitter gedurende 'n bespreking uitvoer andersyds. Die woord wat in (1) daarvoor verantwoordelik is dat die leser die sin ervaar as letterlik absurd, naamlik *ploughed*, is 'n fokus (focus) en die res van die sin is dan die raamwerk (frame). Die interpretasie van (1) hang verder af van die assosiasies wat die leser met die fokus het en dus watter assosiasies die leser dan daarvandaan oordra op die raamwerk, of meer spesifiek die voorsitter. As die leser die ploegaksie as hardhandig sien, sal dié eienskap oorgedra word aan die man, die leser sal dus verstaan dat die voorsitter die bespreking hardhandig hanteer.

In die tweede tipe metaforiese uitdrukking (2) word twee onderwerpe, naamlik die hoofonderwerp *man* en die fokusonderwerp *wolf* met mekaar geïdentifiseer. Die gevolg hiervan is dat die algemeen geldige letterlike assosiasies van die hoofonderwerp vervang word met die toepaslike eienskappe van die fokusonderwerp wat dan daarop oorgedra word. Die hoofonderwerp word ook genoem die *tenor* en die fokusonderwerp die *vehicle* van 'n metaforiese konstruksie. Die tenor is dan die uiteindelijke saak waarom dit gaan, terwyl die vehicle funksioneer om die tenor metafories te karakteriseer. Wat egter hier beklemtoon moet word, is dat 'n tenor-vehicle-verhouding tot dieselfde grammatikale klas of woordsoort moet behoort en ook gelyke grammatikale funksies moet vervul om in so 'n verhouding te kan staan.

2.4.1 Terminologie vir die analise van metaforiese konstruksies in poëtiese

taalgebruik

'n Algemene tekortkoming in die meeste metafoorteorieë is dat die metaforiese konstruksie beperk word tot geïsoleerde (en dikwels geykte) sintaktiese uitdrukkings, soos voorbeelde (1) en (2) in afdeling 2.1. Daar is vroeër reeds op die belangrikheid daarvan gedui dat sowel lokale (sintakties-mikroskopiese) as globale (struktureel-makroskopiese) aspekte by die herkenning en interpretasie van die metaforiese konstruksies in 'n verwysing in berekening gebring moet word.

'n Lokale metaforiese uitdrukking hou in dat 'n selfstandige naamwoord (wat óf die onderwerp óf die (lydende) voorwerp kan wees) in die raamwerk gewoonlik gekwalifiseer word deur 'n fokale woord, frase of sin. Enige metaforiese uitdrukking bestaan dan uit ten minste een argument (die selfstandige naamwoord wat óf die onderwerp óf die (lydende) voorwerp is) en een fokusekspressie ('n fokale woord, sin of frase). So byvoorbeeld in (1) hierbo sal *chairman* en *discussion* argumente in die raamwerk wees, terwyl *ploughed* die kwalifiserende fokale ekspressie is. In (2) is *man* 'n argument in die raamwerk, terwyl *wolf* 'n tweede argument binne die fokusekspressie is.

In genoemde voorbeelde was dit moontlik om 'n eksplisiete (man/wolf in (2)) of implisiete (chairman/ploughman en discussion/ploughland) tenor-vehicle-verhouding volgens die lokale metaforiese uitdrukking te bepaal.

2.4.2 Teorieë van metaforiese taalgebruik

Daar word onderskei tussen die interaksieteorie, die vervangingsteorie en die vergelykingsteorie.

Die interaksieteorie

Hierdie teorie is in bogenoemde paragrawe bespreek. Kortliks gestel, hou dit in dat in elke metaforiese uitdrukking 'n mens se aandag onmiddellik vernou tot 'n woord of woorde op grond waarvan mens die uitdrukking as nie-letterlik aanvaar (Viljoen, 2006:118).

Die vervangingsteorie (substitusieteorie)

Volgens Gräbe (1984:16) het die vervangingsmetafoor sy tiperende naam te danke aan die feit dat die eintlike, letterlike term (tenor) geheel en al deur die metaforiese term (vehicle) vervang word. Viljoen (2006:118) voeg hierby dat dit ook is hoedat Aristoteles die metafoor omskryf het: die naam van een ding word vervang deur die naam van 'n ander.

Viljoen (2006:118) gebruik hier die voorbeeld:

(1) my hart broei oor die stad

wat die letterlike uitdrukking vervang:

(1a) my hart hou hom intensief besig met die stad

my hart tob oor die stad

Die metafoor sê dus iets wat letterlik oorgedra kan word, maar die leser moet die letterlike begrip (tenor) self opspoor.

Die vergelykingsteorie

Volgens die vergelykingsteorie is die metaforiese uitrukking 'n soort transformasie van die letterlike betekenis wat op analogie en ooreenkoms berus: die metaforiese konstruksie is

soortgelyk, analoog aan, die letterlike betekenis – daar is 'n ooreenkoms tussen die twee (Viljoen, 2006:118).

Die beswaar teen die ooreenkomsvoorwaarde vir hierdie teorie is volgens Viljoen (2006:118) dat dit te vaag is omdat verskillende grade van ooreenkoms onderskei kan word. Hy noem verder dat 'n metafoor eerder betekenis skep; die metafoor is nie voor die tyd gegee nie; die metafoor bring iets nuuts tot stand, bring nuwe fasette van ooreenkoms na vore wat voorheen nie bestaan het nie. Dit is veel meer as 'n blote vergelyking.

Viljoen (2006:118) noem ter illustrasie hiervan 'n voorbeeld uit H elene Kesting se *Een en twintig haikoes*:

- (2) Die dagbreekwind se
koue snoetjie kom in by
die venster en snuif.

Die digter suggereer hier 'n nuwe ooreenkoms tussen die dagbreekwind en die koel, klam neus van 'n diertjie soos 'n klein hondjie, en ook 'n ooreenkoms met die beweging van die wind. Sy het kortom die wind nuut en oorspronklik beskryf as 'n klein diertjie en daardeur juis die koelheid, klamheid en speelsheid van die wind beklemtoon.

2.5 Domeine

Belangrike begrippe in kognitiewe po etika is di  van domeine, moontlike w reldes en denkrumtes. Dit is belangrike begrippe om die proses van versmelting (wat later bespreek sal word) te verstaan. Vir die doel van die studie gaan domeine beskou word as areas van ervaring waarvoor die leser beskik en wat hy in 'n teks kan raaksien soos dit deur die skrywer tot stand gebring is.

Spruyt (1999:36) maak gebruik van die raamteorie wat voorsiening maak vir rame (domeine), soos 'n staatraam, 'n gebeureraam en 'n diskoersraam, wat met kennis verband hou. Vir die doel van die studie gaan dié rame voortaan domeine genoem word. Die staatsdomein verteenwoordig 'n mens se kennis van die intrinsieke aard van bepaalde entiteite en die moontlike vorm- of staatveranderinge wat hierdie entiteite kan ondergaan. 'n Mens se kennis van water, byvoorbeeld, behels dat dit teen kamertemperatuur 'n vloeistof is, dat dit teen 100°C as gas verdamp en dat dit teen 0°C tot vaste stof vries.

'n Gebeuredomein, binne die kognitiewe teorie van domeine, vervat die informasie wat verband hou met die elemente en interaksies wat betrokke is by 'n gebeurtenis, byvoorbeeld dat 'n oorganklike gebeurtenis 'n interaksie tussen 'n aktiewe party ('n agent) en 'n passiewe party ('n pasiënt) behels. Die informasie wat in die verskillende kognitiewe domeine vervat is, word tydens konsepvorming op mekaar betrek. Wanneer 'n mens byvoorbeeld 'n gebeurtenis konsipieer as:

die kind breek die glas

word informasie in die glas-staatsdomein betrek oor die intrinsieke kenmerke van glas as materiaal wat hol, deursigtig, glad, waterdig en breekbaar is. Oorganklike werkwoorde se betekenis word op dieselfde wyse deur die staatsdomeininformasie medebepaal: 'n mens verstaan byvoorbeeld dat glas voor die gebeurtenis heel, en na die gebeurtenis stukkend is (Spruyt, 1999:36).

Verder sê Spruyt (1999:36) dat 'n diskoersdomein elemente bevat soos gespreksgenote, tema, tyd en plek, wat nodig is vir die diskoers om plaas te vind.

Met die gebruik van konseptuele domeine, blyk dit dat sekere domeine tipies funksioneer as brondomeine en ander weer as teikendomeine. Kövecses (2002:16-25) gee die volgende oorsig:

- Algemene brondomeine bestaan uit die menslike liggaam, gesondheid en siekte, diere, plante, geboue en konstruksies, masjinerie en gereedskap, speletjies en sport, geld en

ekonomiese transaksies (besigheid), kook en kos, hitte en koue, lig en donkerte, kragte, beweging en rigting.

- Algemene teikendomeine bestaan uit: emosies, begeerte, moraliteit, gedagtes, gemeenskap/nasie, politiek, ekonomie, menslike verhoudings, kommunikasie, lewe en dood, tyd en geloof.

Metaforiek lê verbande tussen taaldomeine: 'n Mens se kennis is assosiatief in betekenisdomeine, subdomeine en subsubdomeine georden. 'n Konkrete betekenisdomein kan as geheel metafories met 'n abstrakte domein assosieer om laasgenoemde meer verstaanbaar te maak. So beskryf Turner (1991:76) tyd metafories as beweging langs 'n roete: Die teenwoordige tyd word metafories ervaar as 'n punt op die roete waar “ons” gelokaliseer is, die verlede is metafories die gedeelte van die roete wat agter ons lê en die toekoms metafories die gedeelte wat voor ons lê. Die punt wat met die teenwoordige tyd ooreenkom, beweeg lineêr vorentoe – lineariteit is dus intrinsiek 'n deel van tyd, en 'n tydspanne 'n metaforiese lynsegment.

Steen (2007:173) meen verder dat die kognitief-linguistiese verklaring vir hierdie patrone in hul verhouding van die kontras tussen die konkrete en abstrakte lê: mense pas tipies hul kennis rakende konkrete domeine toe om aspekte van abstrakte domeine te konstrueer. Die abstrakte domeine kan ook verklaar word deur verwysing na ander konseptuele domeine en die karterings tussen die domeine.

Bron- en teikenkonsepte in konvensionele metafore is gesitueer in konseptuele domeine. Die domein suggereer dat ons te make het met 'n hele netwerk of sisteem van konsepte. Croft (2002:166) verklaar 'n domein as 'n semantiese struktuur wat funksioneer as die basis vir ten minste een konsepprofiel (gewoonlik meer profiele). Byvoorbeeld kan die term “boog” slegs verstaan word in terme van die domein “sirkel”. Aan die ander kant verskaf die domein “sirkels” ook die basis vir die verstaan van ander konsepte soos “diameter”, “radius” en “koord”. Sirkels vorm gevolglik een konseptuele domein. Met ander woorde, 'n domein kan enige koherente stel konsepte wees wat betrekking het op een of gewoonlik meer konsepte. Die domeine is nodig om die stel konsepte te verstaan (Steen, 2007:177, 179).

Van Huyssteen (2000:81) gebruik die term “kognitiewe raamwerk” as die oorkoepelende term vir 'n domein, semantiese veld en verwysingsraamwerk. Kognitiewe raamwerke is mentale strukture in kognitiewe representasiesisteme. In hierdie mentale strukture word bepaalde representasies van die leef- en ervaringswêreld geskep. Dink byvoorbeeld aan die motto's aan die begin van *Agaat*. Die roman skryf teen hierdie motto's in, dit ondermyn die motto's se geloofwaardigheid en bring mee dat die motto's leeg word. Die roman word juis geskryf om die ironie tussen werklikheid en ideaal, soos dit in die motto's gegee word, te illustreer.

Van Huyssteen (2000:86-89) onderskei in sy beskrywing van domeine tussen 'n basisdomein en 'n abstrakte domein. Basisdomeine is velde van representasie wat gesetel is in geneties gedetermineerde fisiese eienskappe van die mens en maak 'n belangrike deel uit van ons aangebore kognitiewe apparaat. Die basisdomeine kan verdeel word in konfigurasiedomeine (ruimtedomeine, temporele domeine) en lokaliseringsdomeine (temperatuurdomeine en kleurdomeine). Die onderskeid tussen 'n basisdomein en 'n abstrakte domein is 'n kwessie van graadverskil. Die belangrikheid van hierdie onderskeid spruit uit die feit dat sodra 'n sekere konsep binne 'n bepaalde domein geïnstansieer is, hierdie konsep die potensiaal het om te dien as domein vir die konseptualisering van ander konsepte of konseptuele komplekse. So byvoorbeeld dien die ruimtedomein as primêre basisdomein vir die vormlike instansiëring van die konsep [HUIS], terwyl [HUIS] weer as abstrakte domein dien vir die karakterisering van [SITKAMER] en [SITKAMER] vir [SITKAMERSTOEL] ensovoorts. 'n Skema word beskou as 'n soort abstrakte domein.

2.6 Konseptuele Metafoor

In die konseptuele metafoorteorie word metafore as stabiele en sistematiese verhoudinge tussen twee konseptuele domeine geanaliseer. Soos reeds genoem, word onderskeid getref tussen 'n brondomein en 'n teikendomein (Grady *et al.*, 1999:102, 103).

Lakoff en Johnson (1980:3) maak die stelling dat 'n metafoor nie net die produk van poëtikale verbeelding of 'n kreatiewe taalhandeling is nie, maar dat metafore uit ons alledaagse ervaring voortkom. Metafore is nie alleen in die taal teenwoordig nie; dit vorm die basis van 'n mens se gedagtes en handeling. Ons gewone konseptuele sisteem, hoe ons dink en handel, is fundamenteel metafories.

Die konsepte wat ons gedagtes rig, is nie net intellektueel nie; dit rig ons alledaagse funksionering. Ons konseptuele struktuur bepaal hoe ons waarneem, hoe ons met ander mense omgaan en hoe ons in die wêreld oor die weg kom. Dit speel daagliks 'n sentrale rol in die bepaling van ons realiteite. Aangesien 'n mens se konseptuele struktuur metafories van aard is, werk ons elke dag met metafoor. Metafoor is dus nie net aan taal gebonde nie; menslike gedagtes is grootliks metafories (Lakoff & Johnson, 1980:4, 6).

Lakoff en Johnson (1980) onderskei tussen die volgende konseptuele metafore:

- Strukturele metafoor: Een konsep word metafories gestruktureer in terme van 'n ander konsep. Strukturele metafore laat ons nie net toe om konsepte te oriënteer, na hulle te verwys of konsepte te kwantifiseer nie; dit gee ook 'n hoogs gestruktureerde en ontwerpte konsep om 'n ander konsep te struktureer. 'n Goeie voorbeeld van 'n strukturele metafoor is: “Time is money.”
- Ruimtelike oriënteringsmetafoor: Een konsep struktureer nie 'n ander konsep nie, maar organiseer eerder 'n hele sisteem konsepte. Dit word oriënteringsmetafore genoem, aangesien die meeste van hierdie metafore te make het met ruimtelike oriënterings, soos op-af, in-uit, voorkant-agterkant, aan-af, diep-vlak. Hierdie metafore is nie arbitrêr nie. Dit het 'n basis in ons fisiese en kulturele ondervinding. Dink hier byvoorbeeld aan die konsepte HAPPY IS UP – “I am in high spirits” en SAD IS DOWN – “I fell into a depression”.
- Ontologiese metafore: Dit sluit die mens se ervaring van fisiese objekte (veral die menslike liggaam) in. Dit behels die waarneming van fisiese entiteite en substansies. Een van die bekende ontologiese metafore is dié waar die fisiese objek met menslike motivering, karaktereienskappe of handeling vergelyk word. Dit staan as persoonifikasie bekend. Persoonifikasie is 'n uitbreiding van 'n ontologiese metafoor en dit stel die leser in staat om sin

te maak uit abstrakte dinge volgens menslike terme, terme wat ons kan verstaan as gevolg van ons eie motiverings, doelwitte, handeling en karaktereenskappe. Ontologiese metafore sluit ook metonimie in. Dit is egter belangrik om te beseef dat metafoor en metonimie twee verskillende prosesse is. Metafoor word gebruik om een konsep in terme van 'n ander te begryp en sy primêre doel is begrip. Metonimie, aan die ander kant, het hoofsaaklik 'n referensiële funksie, waar een entiteit 'n ander representeer. Dit stel die leser in staat om een konsep ooreenkomstig sy verhouding met 'n ander konsep te konseptualiseer, byvoorbeeld “Daar hang 'n Picasso in my sitkamer”. Daar word nie net gedink aan die kuns self nie, maar ook aan die kunstenaar, byvoorbeeld sy uitkyk op die lewe, sy tegniek, sy rol in die kunsgeskiedenis, ens.

Metafore stel mens in staat om een domein van ondervinding in terme van 'n ander te verstaan. Die begrip van hierdie domeine vind plaas ingevolge domeine van ondervinding as 'n geheel en nie as geïsoleerde konsepte nie (Lakoff & Johnson, 1980:117).

Twee sintuie wat verbind is deur nie-literêre ooreenkomste, is volgens Steen (2007:171), net een area waarin metafoor in taal gevind kan word. Die ander area is die konseptuele area. Dit behels die identifikasie van twee konseptuele domeine sowel as die identifikasie van die korrespondensie wat tussen hierdie twee domeine plaasvind deur middel van kruisdomeinkartering (“*cross-domain mapping*”).

Lakoff en Turner (1989:87) verklaar dat, om te verstaan wat metafories is, daar eers verstaan moet word wat nie metafories is nie. 'n Gegewe konsep mag in sekere opsigte metafories verstaan en gestruktureer wees en in ander aspekte weer nie. Dink byvoorbeeld aan honde. Ons verstaan nie 'n hond se voorkoms via 'n kartering tussen sy voorkoms en 'n heeltemal verskillende konseptuele domein nie. Daarom is 'n deel van 'n mens se konseptualisering van 'n hond nie-metafories, byvoorbeeld sy vier bene, waaierende stert, sy swart neusie, ensovoorts. Natuurlik kan 'n mens enige metafoor ontwikkel met die nie-metaforiese konsepte as teikendomeine. Mens kan byvoorbeeld sê dat die hond se waaierende stert sy vlag is, 'n vlag waarmee hy seine stuur. Die hond se stert word nie altyd konvensioneel, outomaties of

onbewustelik as 'n vlag gesien nie. Die stert-as-'n-vlag-metafoor is nie deel van ons konvensionele konsep van 'n hond se stert nie. Wanneer 'n hond egter beskryf word as lojaal, word 'n instinktiewe eienskap van die hond verstaan in ooreenkoms met die mens se eienskappe van sy persoonlikheid. As ons die hond konseptualiseer as “lojaal”, konseptualiseer ons die aspek van die hond via 'n metafoor. Om 'n metafoor te maak, het te make met die presiese aspekte van die konseptuele struktuur. 'n Deel van die struktuur van 'n konsep kan metafories verstaan word en 'n ander deel weer nie-metafories.

Dit is baie belangrik vir enige gesprek oor metafoor om 'n onderskeid te tref tussen die basiese konseptuele metafoor, wat oor die algemeen kognitief is, en die presiese linguistiese uitdrukking of representasie van hierdie konseptuele metafoor. Lakoff en Turner (1989:50) sê dat enige gesprek oor die uniekheid van 'n metafoor op twee vlakke moet plaasvind, naamlik die konseptuele en linguistiese vlak. 'n Gegewe passasie mag 'n gewone konseptuele metafoor bevat wat linguisties óf gewoon óf eienaardig (idiosinkraties) is. 'n Eienaardige konseptuele metafoor is heeltemal 'n ander saak. Dit kan nie in 'n mens se gedagtes gekonvensionaliseer word nie; daarom is die linguistiese uitdrukking daarvan op die een of ander manier eienaardig. Kortliks benodig idiosinkratiese gedagtes idiosinkratiese taal om dit tot uitdrukking te bring. Enige kreatiewe mens kan waarskynlik 'n gegewe konsep in terme van 'n ander konsep verstaan. Byvoorbeeld in die geval van “Dood is 'n piesang”, kan die konsep “dood” verstaan word in terme van wat mens van 'n piesang weet. Daar is belangrike verskille aan die werk in só 'n toevallige, idiosinkratiese konseptualisering van dood. Dit is belangrik om te weet dat 'n linguistiese uitdrukking 'n blote opeenvolging van woorde is en nie 'n metafoor nie. Metafore is konseptuele beelde. Dit is 'n geval van gedagte, nie bloot net taal nie.

Basiese konseptuele metafore maak deel uit van die gewone konseptuele apparatus wat deur lede van dieselfde kultuur gedeel word. Dit is sistematies omdat daar 'n vasgestelde korrespondensie is tussen die domein wat verstaan moet word en die domein wat gebruik word om die eerste domein te verduidelik. Hierdie domeine word gewoonlik verstaan ingevolge gewone ondervindings. Hulle is grootliks onbewus, alhoewel hulle aandag mag trek. Die domeine is gekonvensionaliseer in taal. Met ander woorde daar is verskeie betekenisse van

woorde of idiomatiese uitdrukkings wat afhanklik is van die konseptuele verbinding tussen hierdie twee domeine (Lakoff & Turner, 1989:51).

In die geval van gekonvensionaliseerde konseptuele metafore, soos basiese metafore, word die aspekte van een konsep, die teiken, verstaan ooreenkomstig die nie-metaforiese aspekte van 'n ander konsep, die bron. Die metafoor "A is B" is die kartering van 'n deel van ons kennisstruktuur van die brondomein B na die teikendomein A. 'n Konvensionele metafoor maak staat op konvensionele kennis. Om 'n teikendomein in terme van die brondomein te verstaan verg gepaste kennis van die brondomein (Lakoff & Turner, 1989:60).

Volgens Steen (2007:75, 77) is die metafoor in die roman anders as die konvensionele metafoor. Die vehicle-term in die roman verwys na en aktiveer gelyktydig twee kategorieë: een basiskategorie wat die gewone inhoud van die metaforiese konsep bevat, terwyl die ander kategorie die nuwe inhoud van die ad hoc-konsep wat gekonstrueer is, aandui. Die ad hoc-konsep is eweredig aan die metafories gebaseerde konsep asook aan die teikenkonsep waarna die basiskonsep verwys. In die romanmetafoor is daar glad nie 'n konvensioneel metaforiese sin wat in die mentale woordeboek geaktiveer word nie. Daarom kan slegs die basiese brondomein geaktiveer word en dit dra by tot die konstruksie van 'n konseptuele representasie van die metaforiese uitdrukking.

Die romanmetafoor is meer bewustelik en dikwels meer opsetlik as verklarende metafore. Dié metafoor weerspieël daarom sekere aspekte van die spreker of skrywer se konseptualiseringsproses (Steen, 2007:364).

Alhoewel daar oneindig baie konseptuele metafore is, is daar net enkeles wat as basiese metafore in ons konseptuele sisteem geklassifiseer word. Daar is ook 'n oneindigheid van moontlike metaforiese uitdrukkings op die linguistiese vlak, maar dit impliseer nie dat al hierdie metafore konseptueel uniek is nie. Die rede hiervoor is dat 'n relatief klein hoeveelheid basiese konseptuele metafore konseptueel gekombineer en in 'n oneindige hoeveelheid linguistiese uitdrukkings gebruik kan word (Lakoff & Turner, 1989:51).

Kognitiewe semantiek het die idee ontwikkel van 'n konseptuele, kruisdomein (“cross-domain”)-kartering. Een konseptuele domein, die bron, word verstaan in terme van 'n ander domein, naamlik die teikendomein. Die brondomein is meer op ondervinding gebaseer as die teikendomein. Die teikendomein is meer abstrak, 'n dimensie van sosiale verhoudings. Die konseptuele metafoor projekteer tipies kategorieë van ondervinding op meer abstrakte kategorieë (Crisp, 2003:100).

Elke metafoor het 'n innerlike struktuur. Volgens Lakoff en Turner (1989:63, 64) bestaan elke metaforiese kartering uit die volgende komponente:

- Openinge in die brondomein word gekarteer op openinge van die teikendomein. In sekere gevalle bestaan die openinge in die teikendomein onafhanklik in die metaforiese kartering. Ander teikendomeine se openinge word deur die kartering geskep.
- Verhoudings in die brondomein word gekarteer na die verhoudings in die teikendomein.
- Eienskappe van die brondomein word gekarteer na die teikendomein.
- Kennis in die brondomein word gekarteer na die kennis in die teikendomein. Ons kennis van 'n domein stel ons in staat om gevolgtrekkings daarvoor te maak. Wanneer 'n domein as 'n brondomein vir 'n kartering funksioneer, word gevolgtrekkingspatrone in die brondomein na die teikendomein gekarteer. Byvoorbeeld, wanneer mens 'n doodloopstraat bereik, kan jy nie op dieselfde roete bly en in dieselfde rigting bly beweeg nie, mens moet 'n nuwe roete vind. Dieselfde geld ook vir wanneer 'n mens 'n metaforiese doodloopstraat in jou lewe bereik, jy moet 'n ander handelswyse daarvoor vind.

Verder onderskei Lakoff en Turner (1989:64, 65) die volgende kragte van die metafoor:

- Die krag om te struktureer. Metaforiese karterings laat die leser toe om deel te hê aan 'n konsepstruktuur wat nie van die metafoor afhanklik is nie, byvoorbeeld die dood. Die dood is 'n belangrike deel van elke mens se lewe; daarom wil hy/sy dit verstaan. As die dood verstaan kan word as 'n vorm van vertrek, is dit maklik om “dood” te verstaan as die begin van 'n nuwe reis.

- Die krag om opsies te vorm. Skemas is baie algemeen. Opsies oor die besonderhede wat 'n skema bevat, gebeur op hoër en laer vlakke. Op die algemeenste vlak is daar opsionele komponente in 'n skema. Die feit dat die komponente van 'n skema openinge is wat deur meer spesifieke inligting ingevul kan word, skep opsies vir die laer vlakke.
- Die krag van redelikheid. Metafore laat ons toe om gevolgtrekkingspatrone van die brondomein te leen om in die redenasie oor die teikendomein te gebruik.
- Die krag om te evalueer. Ons voer nie alleen entiteite en strukture van die brondomein na die teikendomein in nie; ons dra ook die manier oor van hoe ons die entiteite in die brondomein evalueer.
- Die krag van teenwoordigheid. Die bestaan en beskikbaarheid van 'n konvensionele metafoor bemagtig dit as konseptuele en ekspressiewe gereedskap.

Nie alle metafore karteer konseptuele strukture op ander konseptuele strukture nie. In teenstelling met die metafore wat onbewus en outomaties ons algemene begrip van die wêreld deur die kartering van konsepte na ander konsepte vorm, is daar metafore wat nie die kartering van konsepte behels nie, maar die kartering van beelde. Metaforiese beeldkarterings werk op dieselfde wyse as ander metafoorkarterings – deur die struktuur van een domein na dié van 'n ander se struktuur te karteer. Hier is die domeine egter mentale beelde. 'n Beeldstruktuur sluit beide gedeeltelike strukture en byvoeglike strukture in. Gedeeltelike verhoudings is soos die verhouding tussen 'n dak en 'n huis of tussen 'n grafsteen en 'n graf. Byvoeglike struktuur sluit dinge soos kleur, ligintensiteit, fisiese vorm en buiging in. Dit is die uitbreiding van hierdie struktuur binne ons konseptuele beelde wat 'n beeld toelaat om na 'n ander gekarteer te word op grond van hulle gedeelde struktuur (Lakoff & Turner, 1989:89, 90).

2.7 Moontlike Wêreld & Denkruimtes

Die benadering van moontlike wêreld en denkruimtes beskou narratiewe tekste as kognitiewe representasies van die “wêreld” in die teks. Dit behels nie bloot die vermoë om 'n reeks gebeure, wat in die tekstuele wêreld gebeur, te begryp nie, maar ook die vermoë om sin te maak van gebeure wat net verbeel of gesuggereer word (Semino, 2003:83). Hier het ons dus te make met

die moontlike wêreld van 'n teks, sowel as die denkrumtes in 'n teks. Die denkrumtes word deel van die kennisstrukture van die leser, d.w.s. mentale strukture waarin bepaalde representasies van die leef- en ervaringswêreld geberg is (Van Huyssteen, 2000:85). Die strukture is deel van die kognitiewe raamwerk van die leser. Die teks skep dus doelbewus sulke metaforiese domeine om sodoende die denke van die leser te manipuleer.

Spruyt (1999:34) verklaar dat die teorie oor die konstruksie van denkrumtes ooreenkom met die verstaan van 'n sin binne konteks. Hierdie rumtes kan prente, gelowe, verwagtinge, stories, proposisionele realiteite, tematiese of gekwantifiseerde domeine of situasies in tyd en ruimte verteenwoordig. Elke ruimte is 'n gedeeltelike weergawe van 'n logiese, samehangende situasie of potensiële werklikheid, waarin aanvaar word dat verskeie proposisies waar is, dat objekte bestaan en dat daar ook relasies tussen objekte bestaan. Die interpretasie van diskoers berus op die konstruksie van 'n konfigurasie van hiërargies verwante rumtes – soos elke sin in die diskoers geprosesseer word, word die konfigurasie van rumtes aangepas, gebaseer op leksikale en grammatiese snellers wat in die sin voorkom. Hierdie aangepaste konfigurasie van rumtes word pragmaties uitgebrei vanuit agtergrondkennis vervat in die vorm van beeldskemas binne gebeuredomeine. Kortliks gestel – 'n mens konstrueer konseptuele denkrumtes oor die werklikheid of potensiële werklikheid, hierdie denkrumtes word uitgebrei deur middel van beeldskemas wat binne gebeuredomeine vervat is; binne gebeuredomeine deel die gespreksgenote dieselfde tema oor aspekte soos tyd, plek of geleentheid, sodat effektiewe kommunikasie kan plaasvind.

Die moontlike wêreld van die logika is abstrak en volledig en bestaan uit konsekwensiële dinge wat nodig is vir logiese handeling. Andersyds is die moontlike wêreld van fiksie fiksioneel, onvolledig, en nie konsekwent in hulle struktuur nie (Semino, 2003:88). Die agtergrondkennis waarvoor die leser moet beskik om die fiksionele wêreld te skep/herskep is baie belangrik. Hierdie vermoë van die leser het ook te make met sy denkrumtes. Denkrumtes word verklaar as korttermyn kognitiewe representasies van gebeure en word gekonstrueer deur die tekstuele inhoud aan die een kant en die leser se agtergrondkennis aan die ander kant (Semino, 2003:89).

Die teorie aangaande denkrumtes verklaar verskeie linguistiese verskynsels, byvoorbeeld die metafoor.

Die konsep van denkrumtes kan soos volg beskryf word: Ons stel denkrumtes op wanneer ons oor enigiets dink en ons struktureer en verbind dit na aanleiding van grammatika, konteks en kultuur. Elke ruimte verteenwoordig 'n konseptuele domein ('n gebeurde in tyd, 'n lokaliteit ens.) wat sy struktuur vanuit die konteks en bestaande kognitiewe modelle (wat prototipiese wêreldkennis verteenwoordig) erf. Deur middel van 'n konseptuele versmelting van denkrumtes ('n aspek wat verderaan vollediger bespreek gaan word) word metaforiese kartering oor verskillende domeine van ervaring heen bewerkstellig. Hierdie versmelting is onderliggend aan linguistiese metaforiese uitdrukkings en fenomene soos polisemie en leksikale betekenisuitbreidings, asook studies oor metonimie waar twee aspekte van 'n objek konseptueel en taalkundig op mekaar gekarteer word (Spruyt, 1999:66).

Volgens Stockwell (2002:91) is een van die grootste probleme rakende 'n deeglike linguistiese analise van letterkunde die probleem van konteks. Die 'betekenis' van 'n literêre werk kan gevind word in die gedagtes van die leser, saamgestel deur die leesproses en elke leser se individuele ondervindings en kennis. Die 'betekenis' word net deels saamgestel deur die wenke wat deur die elemente van die teksobjek gegee is. Die kontekstuele 'wêreld' wat deur die leser se gedagtes gevorm word, is die moontlike wêreld en die denkrumtes van die leser.

Coulson (2006:189) sê dat denkrumtes gedeeltelike representasies van die entiteite en verhoudings in enige gegewe scenario bevat wat deur die leser waargeneem, verbeel, onthou of verstaan kan word. Denkrumtes kan gesien word as 'n tydelike houder vir relevante inligting oor 'n spesifieke domein.

Om die bruikbaarheid van die moontlike wêreld in die analise van 'n literêre teks te kan benut is dit nodig om die denkrumtes te verduidelik as die kognitiewe opsporing (vasstel) van entiteite, verhoudings en prosesse (Stockwell, 2002:96). Verder noem Stockwell (2002:96) vier hooftipies denkrumtes:

- Tydruimte – huidige plasing of verplasing in die verlede of toekoms, wat aangedui word deur temporele adverbiums, tyd en aspek.
- Ruimtelike ruimte – geografiese ruimtes, tipies aangedui deur ruimtelike adverbiums en werkwoorde wat beweging aandui.
- Domeinruimtes – 'n area van aktiwiteit, soos 'n werk, speletjie, wetenskaplike eksperiment, ens.
- Teoretiese ruimtes – kondisionele situasies, verbeelde en onrealistiese moontlikhede, suggesties van planne en spekulasies.

Semino (2003:97) verklaar dat die denkrumtes van 'n teks op die linguistiese kenmerke van die teks en op die leser se agtergrondkennis berus. As gevolg van hierdie interaksie tussen die linguistiese kenmerke van die teks en die agtergrondkennis van die leser word die gevolgtrekkings en nuanses van betekenis in die analise van die teks ingewerk.

2.8 Versmelting (“Blending”)

Volgens Coulson (2006:192) aanvaar konseptuele versmeltingsteorie baie van dieselfde aannames as konseptuele metafoorteorie, byvoorbeeld die idee dat 'n metafoor sowel 'n konseptuele as 'n linguistiese uitdrukking is en dat dit 'n sistematiese projeksie van taal, beeldspraak en afleibare struktuur tussen domeine is. 'n Verskil kan egter gesien word in die feit dat die klem in die konseptuele metafoorteorie op konvensionele metafore val, terwyl daar in die versmeltingsteorie eerder gepoog word om spontane, werklike prosesse, wat kortstondige en nuwe konseptualisasies kan voortbring, te skep. Die versmeltingsteorie openbaar ook verbindings tussen die kognitiewe ondersteuning van 'n metafoor en die variëteit van ander linguistiese fenomene wat deur die denkrumteteorie voortgebring word.

Volgens Copland (2008:140, 141) word daar in konseptuele versmelting elemente en belangrike verhoudings van twee of meer insetdomeine gekombineer in 'n tipiese onbewuste proses om 'n nuwe denkrumte met betekenis tot stand te bring. Hierdie nuwe denkrumte is afkomstig van die twee oorspronklike ruimtes wat versmelt het.

Copland (2008:142, 143) verduidelik dat konseptuele versmelting 'n uitnodiging aan die leser bevat vir kognitiewe interaksie met die teks. Sy meen dat 'n spektrum van representasies van versmelting in karakters of vertellers se denkprosesse ontstaan, afhangende van die skrywer-leser se kognitiewe samewerking wat die versmelting verlang. Verder onderskei Copland vier soorte versmeltings wat in 'n teks kan plaasvind:

- **Nie-samewerkende versmelting** word uitsluitlik deur die narratiewe agent (skrywer) uitgevoer, met die leser net as 'n toeskouer.
- **Samewerkende versmelting** benodig samewerking tussen die leser en die skrywer. Die skrywer mag sekere of al die insette en pare van die versmelting suggereer, maar die skrywer laat die aktivering van die versmelte ruimte oor aan die leser. Die skrywer kan ook die aanvanklike stadiums van die versmelting begin, die res van die proses word dan deur die leser voltooi.
- **Samewerkende skrywer-refleksiewe versmelting** verlang ook samewerking tussen die skrywer en die leser, maar dit maak die skrywer se gedagtegang of denkwyse deel van die versmelting wat deur die leser uitgevoer word. Hierdie versmelting berus op die reflektiwiteit van die skrywer se manier van skryf, deurdat 'n skrywer se versmelting deel word van 'n tweede versmelting deur die leser.
- **Samewerkende leser-refleksiewe versmelting** is soos 'n samewerkende skrywer-refleksiewe versmelting, maar dit vereis 'n groot mate van kognitiewe beweeglikheid van die leser. Kognitiewe beweeglikheid verwys na die brein se vermoë om heen en weer te beweeg tussen die herkenning van verskille en ooreenkomste. Die versmelting benodig ook samewerking en selfreflektiwiteit van al die versmeltings wat plaasgevind het. Dit maak die leser se denkwyse 'n inset in die versmelting wat moet plaasvind.

Die leser se kognitiewe aktiwiteite is dus verwant aan die retoriese posisionering van die versmelting: óf as tekstuele tipes wat in 'n dinamiese en kollaboratiewe interaksie tussen die narratiewe agent, die teks en die leser staan óf iewers tussenin. Die verskil tussen die twee kante van die versmeltingspektrum lê nie in 'n verskil tussen die kognitiewe passiwiteit en kognitiewe

aktiwiteit nie, maar eerder in die soort kognitiewe aktiwiteit wat deur die verskillende soorte versmeltings geskep is (Copland, 2008:143).

Die versmeltingsteorie fokus op die vermoë om elemente van bekende konseptualiserings te kombineer om nuwe betekenisvolle ruimtes daar te stel (Grady *et al.*, 1997:110).

In die versmeltingsteorie is die fokus nie op die aparte domein nie, maar eerder op die kognitiewe denkrumte wat uit die versmelting gevorm word. Denkrumtes is nie dieselfde as domeine nie, maar dié ruimtes is afhanklik van die domeine. In 'n konseptuele metafoer is daar slegs twee domeine en in 'n versmeltingsmetafoer is daar gewoonlik vier denkrumtes. Hierdie ruimtes sluit twee of meer insetruimtes (hierdie ruimtes, in 'n metaforiese sin, word geassosieer met die bron- en teikendomein van die konseptuele metafoer), 'n generiese ruimte en 'n versmelte ruimte in, waarbinne die twee insetruimtes se inhoud gekombineer word. In die voorbeeld: “The committee has kept me in the dark about this matter” (In Afrikaans vertaal: Die komitee het my in die duister gelaat rakende hierdie aangeleentheid) is die een insetruimte 'n domein wat te doen het met visie (persoon A is deur duisternis omring), die ander insetruimte het te make met 'n domein van intellektuele aktiwiteit (die komitee het inligting van persoon A' weerhou), 'n kartering tussen die twee ruimtes, wat bepaal dat persone A en A' dieselfde persoon is en dat die persoon se onvermoë om te sien verwys na sy onkunde oor die inligting wat van hom weerhou is. Daar is ook 'n generiese ruimte wat die gedeelde materiaal, wat die twee insetruimtes gemeen het, bevat. Dan is daar die versmelte ruimte waarin die komitee eintlik veroorsaak dat die persoon in die duister gelaat is, al word die duisternis slegs in 'n figuurlike sin bedoel (Grady *et al.*, 1999:102, 103).

Konseptuele versmelting behels die kartering tussen twee ruimtes, en gewone algemene verwickeling en verhoudings tussen hierdie ruimtes word in 'n generiese ruimte geabstraheer. Spesifieke kenmerke wat afkomstig is uit die kartering, vorm 'n nuwe ruimte, naamlik die versmelting. Konseptuele versmeltings is die meganisme waarmee ons die eienskappe van twee ruimtes kan saamvoeg. Hierdie ruimtes kan metafories, allegories, wetenskaplik of politiese vergelykings wees (Stockwell, 2002:97).

Die versmeltingsteorie analyseer taal en teks om hipoteses te formuleer oor die voorkoms van versmelting in kognitiewe prosessering soos dit verbeel word vir ongespesifiseerde individualiste. Wanneer 'n versmeltingsanalise voorgehou word, word 'n sekere hoeveelheid realiteitsfere voorgehou, insluitend dié van die simboliese struktuur aan die een kant en die waargenome kognitiewe prosesse aan die ander kant (Steen, 2007:347).

Fauconnier en Turner (1998; 2002) noem hierdie optimale beginsels van konseptuele versmelting “beperkings” waaronder versmeltings die beste tot stand kan kom:

- Integrasie – Die scenario in die versmelte ruimte moet goed geïntegreer wees, sodat dit as 'n eenheid gemanipuleer kan word.
- Patroonvoltooiing – Elemente word in die versmelting voltooi deur gebruik te maak van bestaande geïntegreerde patrone in die afsonderlike insette.
- Web – Die verbindings tussen die versmelte ruimte en die insette moet stewig wees, veral waar daar gesuggereer word dat een van die insette 'n korrespondensie in die versmelting moet uitvoer. Om die versmelting as 'n eenheid te kan manipuleer moet die web van gepaste konneksies tussen die elemente in die versmelting beheer word.
- Uitpak – Dit behoort maklik te wees om die insette en die netwerk van konneksies te rekonstrueer, afhangende van die versmelting. Die insette, kruisruimtekartering, die generiese ruimte en die netwerk van konneksies tussen al die ruimtes moet onderskei kan word.
- Tipologie – Elemente in die versmelting moet in dieselfde verhoudings deelneem as hulle teenpole in die insette.
- Uitbreiding van belangrike verhoudings – Die belangrike verhoudings in die netwerk van die versmelting moet uitgebrei word. Fauconnier en Turner (2002) onderskei tussen vyftien belangrike verhoudings in die versmelting, naamlik verandering, identiteit, tyd, ruimte, rede van oorsaak, gedeeltelike representasie, rol, disanalogie, eiendom, ooreenkomste, kategorie, intensionaliteit en uniekheid.
- Intensivering van belangrike verhoudings – Belangrike verhoudings moet geïntensiveer word.

- Relevansie – As 'n element in die versmelting voorkom, moet daar 'n goeie rede daarvoor wees.

Fauconnier en Turner (Pereira, 2007:62) onderskei tussen die verskillende soorte versmeltingsnetwerke wat tussen drie belangrike netwerke kan bestaan, naamlik die spieëlnetwerk, enkelvisie- en dubbelvisienetwerk. 'n Spieëlnetwerk kom voor wanneer albei die insetruimtes die organiserende raam van die versmelting met die versmelting deel. In 'n enkelreeks- en dubbelreeksnetwerk het die insetruimtes verskillende organiserende semantiese rame. In 'n enkelreeksnetwerk het die versmelting 'n organiserende raam van slegs een van die insette, terwyl in 'n dubbelreeksnetwerk die organiserende raam van die versmelting afkomstig is van 'n kombinasie van die insetruimtes. Laasgenoemde is fundamenteel vir die menslike kognitiewe proses, aangesien dit meer kreatief is.

Volgens Grady *et al.* (1999:107) kom 'n versmelting deur drie stappe tot stand, naamlik komposisie, voltooiing en verwerking. Komposisie is die projeksie van inhoud van die insette na die versmelte ruimte. Die proses behels veral dat die elemente van die insette versmelt. Die versmelting van die elemente van die insette maak verhoudinge moontlik wat nie in die afsonderlike insette bestaan het nie. Die projeksie is selektief; nie al die elemente van die insette word in die versmelting geprojekteer nie. Die voltooiing is die skep van 'n patroon in die versmelting. Die voltooiingsproses is dikwels 'n bron van ontwikkelende inhoud van die versmelting. Kennis van agtergrondraamwerke, kognitiewe en kulturele modelle stel die saamgestelde struktuur van die versmelting in staat om waargeneem te word as deel van 'n groter selfonderhoudende struktuur in die versmelting. Laastens behels die verwerking die gesimuleerde mentale uitvoering van die handeling in die versmelting, wat onbeperk kan voortgaan. Dit verg die kognitiewe werk wat binne die versmelting gedoen word, in samewerking met die versmelting se eie ontwikkelende logika.

Volgens Turner (1996:61) is een van die groot kognitiewe voordele van 'n versmelte ruimte die vryheid van die ruimte om duidelike spesifieke van beide die insetruimtes te gebruik. Die versmelting is nie beperk tot slegs die spesifieke van een insetruimte nie. Die versmelte ruimte

bevat nog steeds sy eie logika, maar dit is vry van enige moontlikheidsbeperkinge wat die insetruimtes inhou.

Die werk van die versmelte ruimte omvat die disanalogie tussen die brondomein en die teikendomein. Inligting van die brondomein wat nie na die teikendomein geprojekteer kan word nie, word in die versmelte ruimte ingebring juis vir die leser om die verskille tussen die bron en die teiken te verstaan en die botsing tussen die bron en die teiken raak te sien (Turner, 1996:66).

Om gevolgtrekkings van die versmelting na 'n insetruimte te projekteer, is nie 'n eenvoudige projeksie van al die gevolgtrekkings van die versmelting na die insetruimte toe nie. Die gevolgtrekkings van die versmelting is in gesprek met die gevolgtrekkings wat in die insetruimte moontlik is. Om die gevolgtrekkings van die versmelting na die insetruimte te projekteer behels meestal dat die gevolgtrekkings vertaal of geselekteer moet word om in die insetruimte te pas (Turner, 1996:69).

In *The Rhetoric of Fiction* lewer Booth (1996:74, 75) bewys van versmeltings wat tussen twee spesifieke soorte ruimtes lê; die ruimte van 'n verhaal wat vertel word en die ruimte van die narratief. Hetsy die verteller in en uit 'n karakter se gedagtes beweeg, die fokalisasiehoek van karakter na karakter wissel, of 'n fokalisasie van binne gee, doen die verteller iets wat onmoontlik is vir die ruimte van die verhaal wat vertel word. Die verteller doen dit ook in 'n wêreld wat nie werklik binne die ruimte van die vertelling is nie. Dieselfde geld wanneer enigiemand in die verhaal, insluitende die outeur, 'n stelling maak, binne die logika van die narratief, wat die leser as betroubaar aanvaar of wanneer die outeur vertel hoe intens 'n karakter 'n emosie ervaar het. Die outeur is besig om iets onmoontliks in die ruimte van die verhaal wat vertel word, te doen. Die enigste ruimte waar hierdie handeling moontlik en eg kan wees, is in die versmelting.

Wanneer 'n versmelting 'n konvensionele metafoor gebruik, is die gebruik daarvan selektief, gedeeltelik en transformerend. Die versmelting benut net 'n gedeelte van die metafoor en verander dit om die doel van die versmelting te pas (Turner, 1996:81).

Versmelting is 'n dinamiese aktiwiteit. Dit verbind insetruimtes, dit projekteer gedeeltelike strukture van die insetruimtes na die versmelting, wat 'n verbeeldingryke versmelte ruimte skep, ongeag hoe onmoontlik dit mag voorkom. Volgens Turner (1996:83) is versmelting op die volgende basiese beginsels gebaseer:

- Die versmelting ontwikkel en buit ewebeeldverbindings tussen insetruimtes uit.
- Ewebeelde mag selfstandig of gesamentlik in die versmelting ingebring word en met die versmelting geïntegreer word.
- Die projeksie van die insetruimtes is selektief.
- Versmeltings maak onbewus gebruik van konseptuele struktuur en kennis.
- Die elemente wat in die versmelting ingebring is, mag moeilik sigbaar wees.
- 'n Versmelting mag verskeie insetruimtes hê.
- Versmelting is 'n proses wat herhaaldelik kan plaasvind en versmeltings kan selfs insette vir ander versmeltings wees.
- Die versmeltingstruktuur is nie van die insette afkomstig nie.
- Versmeltings kan elemente kombineer op grond van hul metonimiese verhoudings.
- Die gebruik van 'n konvensionele metafoer in die versmelting is oor die algemeen gedeeltelik, selektief en transformerend.
- Gevolgtrekkings, argumente, idees en emosies wat in die versmelting ontwikkel, kan lei tot die verandering van die aanvanklike insetruimtes. Dit kan ook die leser se uitkyk op die kennis wat nodig was om die insetruimtes te ontwikkel, verander.

Volgens Steen (2007:282) bevat die versmelte ruimte verskeie tipes gekombineerde inligting, onder andere grammatikale, konseptuele en situasionele kennisstrukture. Die versmelte ruimte is 'n simboliese representasie van inligting wat 'n rol gaan speel in die werkende geheue van die taalgebruiker. Versmeltings word beskou as semiotiese beskrywings van posisioneel spesifieke simboliese strukture.

2.9 Samevatting

In hierdie hoofstuk is 'n oorsig gegee oor die teorie van motiewe en dit het duidelik geword dat die teorie met betrekking tot motiewe nie geskik is om die komplekse metaforiese dieptestruktuur van *Agaat* te analiseer nie. Die algemene metafoorteorie (wat meestal in poësie-analises gebruik is) is ook nie 'n geskikte raamwerk vir die analise van die metaforiese struktuur van die roman nie.

Daar is na die kognitiewe linguistiek en kognitiewe poëtika gekyk om 'n geskikte raamwerk vir die analise van die metaforiese struktuur te vind. Hierdie benadering het geblyk 'n geskikte raamwerk vir die analisering van die metafore in die roman te wees. Die konsepte “domeine”, “moontlike wêreld” en “denkruimtes” is bespreek. Hierdie konsepte is nodig vir die verstaan van die versmeltingsteorie. Die belangrikste uit hierdie hoofstuk is dat die versmeltingsteorie 'n nuttige raamwerk vir die analise van die metaforiese dieptestruktuur van die roman verskaf. Deur middel van konseptuele versmelting van denkruimtes word metaforiese karterings oor verskillende domeine van ervaring heen bewerkstellig wat ons koppel en struktureer na aanleiding van konteks en kultuur. Hier is veral die konteks van die roman, en die agtergrondkennis waaroor die leser moet beskik, van belang.

Dit is duidelik dat die versmeltingsteorie gebruik kan word om die komplekse metafoorstruktuur van die roman te ontleed. Hier is veral Copland (2008) se gebruik van die versmeltingsteorie van belang.

In die volgende hoofstuk word gekyk na die versmeltings wat uit die motto's van die roman gevorm word.